

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

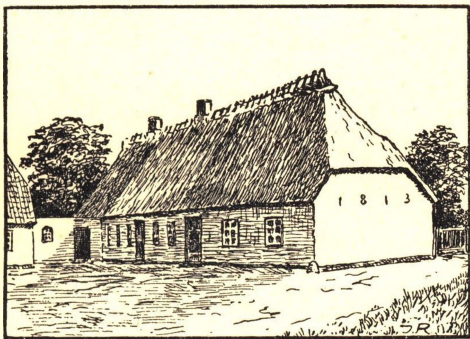
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

H. P. H. GRÜNFELD

FRA KAJNÆS

[Overlærer ved den kgl. Domscole i Slesvig]

Efter hans egne Optegnelser

ved

FREDERIK HANSEN
KAJNÆS

DYBBØL · POSTENS BOGTRYKKERI SØNDERBORG
— 1938 —

H. P. H. GRÜNFELD
FRA KAJNÆS

(Overlærer ved den kgl. Domscole i Slesvig)

Efter hans egne Optegnelser

ved

FREDERIK HANSEN
KAJNÆS

H. P. H. GRÜNFELD

I Majbøl paa Als gik i Aaret 1781 en 25-aarig Bondeknøs og pløjede. Han var ualmindelig kraftig og kunde arbejde for to, saa naar han var paa Hoveriarbejde hos Hertugen paa Augustenborg, slap han ofte med en halv Dag, hvor andre maatte arbejde en hel. En Gang skal han have baaret 14 Skæpper Rug til Mølle.

En Dag kommer Præsten ud til ham i Marken og siger: »Hør, Per, Du har jo lært baade at skrive og regne; dér ovre paa Kajnæs har de en gammel Degn og Skolemester, dér kunde Du jo blive Underlærer og senere hans Efterfølger. Den gamle Degn har ogsaa en Datter, som Du kunde ægte.«

Og saadan skete det.

Den unge Mand, der hed Peter Jørgensen, søgte Audiens hos Hertugen af Augustenborg, og denne var saa naadig at give ham Lov til at rejse. Peter Jørgensen blev en ivrig og pligttro Lærer, der forstod at bruge Stok og Tamp, hvad der jo var Hovedsagen i den Tid. Han havde ogsaa en kraftig Stemme og var dygtig til at lede Sangen i Kirken. Han havde en fast Haandskrift og drev det endog til at kunne uddrage Kvadrat- og Kubikrod.

Denne Peter Jørgensen blev saa gift med Degnens Datter, Anne Kathrine, som i 1789 fik en Datter, Anna Kathrina. Det er hende, der blev Moder til den Mand, der her skal berettes om, Hans Peter Hanssen Grünfeld.

Men nu ogsaa lidt om hans Fader, Matthias Hansen, født den 25. August 1777 i Grønmark paa Kajnæs. Matthias havde Lyst til Søen, og han begyndte sin Løbebane som Skibsdreng. Det var haarde Kaar, der den Gang blev budt en Skibsdreng, han led meget af Søsøge, og det gav ofte Ærter og Flæsk, 21 Gange om Ugen. I Aarhundredets Begyndelse opholdt han sig længere Tid i København for at faa sin Styrmandseksamen, og her antog han, af praktiske Grunde, Navnet »Grünfeld«.

En Tid sejlede han med Kaptajn Holst fra Flensborg. Samme Holst var berygtet for sin Grusomhed mod Mandskabet. Og det endte da ogsaa med, at Mandskabet gjorde Oprør og dræbte Kaptajnen og kastede ham over Bord. Hans Søn, der var Overstyrmand, gik det ligesaa. Understyrmanden var den eneste, der kunde føre Skibet, og derfor lod de ham leve. Han førte Skibet til en engelsk Havn og meldte her Mordhistorien, og de 7 Matroser, blev transporteret til Flensborg, hvor de blev henrettet syd for Byen ved Vejen til Slesvig.

Dette skete dog, efter at Grünfeld havde gjort Tjeneste paa Skibet. Fra 1806 til 1812, under Continental-Afspærringen, laa Skibet, hvor M. H. Grünfeld var Overstyrmand, stille i Italien. Hvis det forlod Havnen, vilde det uvægerligt blive kapret af Englænderne. Det var i Palermos Havn, Skibet laa. M. H. Grünfeld fik Hjemve og fattede den kække Beslutning at gribe Vandringsstaven og begive sig paa Vej hjemad. I Neapel blev han kastet i Fængsel, da man fandt, at hans Pas ikke var i Orden. Tre Dage maatte han ligge sammen med de værste Forbrydere. Saa lykkedes det ham ved Hjælp af en Præst at komme i Forbindelse med det danske Konsulat, som saa fik ham befriet. Pøbelen vilde dog ikke lade ham komme ud, men saa greb han i Lommen og kastede

en Haandfuld Mønter efter dem, og saaledes lykkedes det ham at slippe ud. Og nu begyndte den lange Fodtur fra Neapel til Grønmark. Han gik 4—5 Mil om Dagen og gjorde hele Turen i godt 9 Uger. I Rom blev han i 4 Dage. Han blev her paa det venligste modtaget af den danske Gesandt, en Greve fra Fyn. I Flensborg henvendte han sig til sit Rhederi, hvor Halvdelen af hans Hyre for 6 Aar var bleven staaende. Man spurgte ham nu, om han vilde have sine Penge udbetalt i »Skilling« eller i »Sedler«. Han valgte for Nemheds Skyld Sedler. Men saa kom kort efter Statsbankerotten, og saaledes mistede han igen de fleste af sine Penge.

Efter sin Hjemkomst giftede M. H. Grünfeld sig saa med Degnens Datter, Anna Kathrine Jørgensen. Hun blev en dygtig Husmoder og en kærlig Moder. Det unge Par fik Halvdelen af Faderens Ejendom og byggede 1813 det Hus, som senere blev Grønmarks Kro. Her fødtes den 6. September 1813 Hans Peter Hansen Grünfeld. Da han var tre Aar, kom han til sine Bedsteforældre, Degnens, og her fik han sin første Opdragelse og sin første Skolegang. Han udmærkede sig snart ved Flid og Lærelyst, og da han 13 Aar gammel blev sendt til Bendixens Skriveskole i Flensborg, for at lære Tysk, fik han af Pastor Nissen en meget fin anbefaling med. I Flensborg boede han hos sin Morbror, der var Købmand. I Sommerferien hentede hans Fader ham hjem til Grønmark i sin Baad. Han skulde hjælpe at spise Kirsebær, fortæller han. Grünfeld blev et Aar i Flensborg, og han gjorde gode Fremskridt i det tyske Sprog. Han oversatte saaledes en dansk Bog, »Børnespejlet«, skrevet af Degnen Jessen i Adsbøl, til det tyske Sprog.

I 1827 kom han tilbage til Kajnæs og var nu indtil sin Konfirmation »Hjælpelærer« i Sønderby Skole. Næsten daglig kom han i Huset hos den gamle

Pastor Nissen, den Mand, der fik saa stor Betydning for det aandelige Liv paa Kajnæs, og som Grünfeld mange Aar senere skrev en Bog om paa Dansk. Han holdt ogsaa flere Foredrag om Pastor Nissen, bl. a. i Slesvigs Borgerforening — paa Dansk.

Sommeren 1828 var der Kirke- og Skolevisitats i Sønderby. Ved denne Lejlighed blev *Etatsraaden Manthey*, Sønderborg, opmærksom paa den lille Grünfeld og tilbød ham efter Konfirmationen Plads som Skriver paa sit Kontor, som baade var Amtsstue og Toldkammer. *Etatsraaden* var en Søn af Præsten ved den tyske Petrikirke i København, en fin og danned Hofmand og højt anset hos den gamle Hertug Christian August paa Augustenborg. I 1848 blev han dog Hertugen utro. Han var en udmærket L'hombrespiller og skal have vundet mangen Dukat fra Kronprinsen, den senere Kong Christian VIII. Fruen stammede fra Norge. Hun var en god og højt dannet Dame og var altid venlig mod den unge Skriver.

I dette patriarkalske Hjem opholdt den unge Grünfeld sig i 6 Aar. Han fortæller mange interessante Oplevelser fra den Tid. Her skal ganske kort gengives en Begivenhed, som vakte stærkt Røre i vide Kredse. En Sønderborg-Skipper ved Navn Tønningesen, der sejlede med Stykgods mellem Lybæk og Sønderborg, kastede Anker en Lørdag Aften ud for Kajnæsende, og i Løbet af Natten blev hele Ladningen losset i Land og hensat i Baadskipper Matthias Fogts Lade i Grønmark. Varerne skulde jo have været fortoldede i Sønderborg. Naboerne hjalp Matthias Fogt, hvorfor de hver skulde have en Speciedaler. Men en af Naboerne blev forbigaaet, og for at hævne sig gik han straks Søndag Morgen til Sønderborg og meldte Sagen til Toldvæsenet. Paa Grund af denne Hævsnakt blev Vedkommende saa forhadet paa Kajnæs, at ingen vilde omgaas ham, og han maatte med sin Familie for-

lade Halvøen. Men to Mænd fra Tolden mødte samme Middag, da Folk gik hjem fra Kirken, hos den skræklagne Matth. Fogt, som straks tilstod Smugleriet. Varerne, mest Spisevarer og Drikkevarer, deriblandt fine Vine, maatte nu i Fogts Fartøj transporteres til Sønderborg, hvor de blev oplagret i Toldvæsnets Pakhus. Imidlertid maatte efter den Tids Lov og Rettingen Tolder konfiskere Smuglergods, naar han ikke selv havde været til Stede, mens Losningen gik for sig. I Sønderborg var man rasende paa Toldvæsnet, og Fogt indgav Klage til Overretten i Slesvig, at »man havde vanhelliget Søndagen og røvet ham hans Ejendom«. Det kom til en Proces, som stod paa i hele fire Aar. Fogt havde Advokat Johannsen, Flensborg, »Landets dygtigste Sagfører til at bruge Pennen«. Toldforvalteren derimod benyttede »Landets bedste Sagfører til at bruge Munden«, Advokat Gülich, Flensborg. Processen resulterede i, at Fogt skulde have Varerne udleveret mod at betale Toldafgiften. Men da Varerne skulde hentes, gjorde man den kedelige Opdagelse, at næsten alt var spist og drukket op.

I 1829 døde Grünfelds Fader, og Aaret efter indgik Moderen Ægteskab med Søren Willesen. Da Moderen ogsaa døde (1842), indgik Søren Willesen nyt Ægteskab. En Søn af dette Ægteskab var den kendte Hotel-Ejer Peter Willesen, Høruphav.

Under sit Ophold i Sønderborg blev Grünfeld forlovet med Anna Cathrina Peschke, Datter af Skorstensfejermester Peschke i Sønderborg. En Søn af Peschke var Toldassistent i Sønderborg, men kom senere til Oldesloe, hvor han i 1837 omkom ved Badning. En anden Søn var den senere meget kendte Skorstensfejermester, Senator Peschke i Slesvig.

I Paasken 1835 stillede Grünfeld sig til Optagelsesprøven paa Tønder Seminarium. Han gik hele Vejen, og det regnede stærkt, og ude i Frøslev Mose

forvildede han sig og var nær aldrig kommet ud igen. I Tønder boede han i en lille Stue i et af de mindste Huse i Byen. Det var hjertensgode, men fattige Folk fra Jylland, og naar han senere kom til Tønder, boede han altid hos dem. For denne Stue med Seng, Bord og Stol gav han 10 Courantdaler om Aaret, og for Middagsmad og en Kop Kaffe en halv Daler om Ugen. Paa Seminariet var der kun 2 Hovedlærere, Bahnsen og Diekmann, samt et Par Hjælpelærere. (Grünfeld har mange Aar senere ved en stor Lærerforsamling givet disse Skolemænd det smukkeste Eftermæle.) Paa Seminariet vakte Grünfeld snart Opmærksomhed ved sine matematiske Kundskaber, og da Undervisningen ikke kunde tilfredsstille ham, maatte han studere videre paa egen Haand.

Naar ældre Folk paa den Tid kom sammen, og der blev fortalt Krigsoplevelser, var det altid Slaget ved Sehested, den 10. December 1813, det drejede sig om. Det var særlig de Aarhus-Drøner, der her udmærkede sig, og fik jaget Fjenden paa Flugt. Hvor lyttede man, fortæller Grünfeld, naar gamle Krigere fortalte om dette berømmelige Slag. I Sommerferien 1835 besluttede han at besøge Slagmarken ved Sehested. Han fik sin Fader til at sejle sig over til Gelting paa Angel, og herfra spadserede han saa over Kappel til Egernførde. Her opsøgte han en Købmand Møller, der stammede fra Kajnæs, og denne var saa venlig at besørge en Vogn, der bragte ham den 13 Kilometer lange Vej til Slagmarken ved Sehested. En gammel Krigsinvalid viste ham de forskellige Steder, hvor Kampen havde raset, deriblandt den store Kobbel, hvor de Aarhus-Drøner havde vist et saa beundringsværdigt Heltemod, og en Mergelgrav, som havde været fyldt med Lig. Videre gik Turen til Fods til Rendsborg, hvor han med største Interesse besaa Fæstningsværkerne og Tøjhuset, og derfra til

Slesvig, hvor hans Forlovedes Broder var avanceret til Skorstensfejrmester. Her hvilede han et Par Dage, før han tiltraadte den lange Marchtur til Tønder.

En anden Gang, da Grünfeld var hjemme i Sommerferien, fik han Besøg af sin bedste Ven, Seminaristen Priegnitz. Denne skrev ved Afskeden paa Dybbøl Banke i Grünfelds Stambog:

»Wie lieblich dort auf Düppels Höhen
dem Wanderer die Landschaft winkt,
so sei der Pfad, den Du zu gehen,
bis spät Dein Lebensstern Dir sinkt.
Doch wenn von des Geschickes Schlägen
ein Lebenstag Dir wird vergällt,
so stelle Männermuth entgegen,
wie jenes Schloss die festen Mauern --
wo Christian so lang musst' trauern --
der Ostseefluth entgegenstellt.«

Hvem tænkte vel den Gang paa, at dette skønne Landskab faa Aar senere skulde rystes under Kanonnernes Torden!

Grünfelds første Lærerplads var i Frørup ved Christiansfeld. Hans Indtægt det første Aar var 90 Daler eller 270 Mark Courant, samt Stue og Seng. Men allerede 1838 fik han Plads i Slesvig som Hjælpelærer (Unterlehrer), og her forøgede han sine Indtægter ved at give Privattimer a 4 Skilling. I Februar 1839 blev han opfordret til at søge en Plads i Elmshorn. Han lejede en Hest for én Mark om Dagen. Ved denne Lejlighed besøgte han ogsaa Hamborg og Glückstadt, hvor et Besøg i Tugthuset gjorde et stærkt Indtryk paa ham. »Jeg var inde i flere Arbejdsværelser. Et Sted besvimed netop en Kone, da jeg var der. Et grufuldt Syn var det, da en Dør til et Værelse blev aabnet og, som paa Kommando, to lange Rækker kraftige Karle sprang op. Jeg saa ogsaa i en Celle en

gammel Mand i Slaabrok med samt sin Kone. Det var Amtsforvalter, Kammerraad Clausen fra Tønder, som havde gjort Underslæb paa 100,000 Daler. De fik ikke andet end tykke Stykker Rugbrød, overpenslet med smeltet Smør.«

Grünfeld fik ikke Pladsen i Elmshorn, men et Aar senere søgte han og fik Pladsen som Degn og Lærer i Heiligenhafen. Han rejste nu til Sønderborg, til Fods, og hans Tilsynekomst vakte stor Overtaskelse. Dagen efter blev han »kirkelig forlovet« og Brylluppet blev bestemt til 15. Marts. Vielsen fandt Sted Klokken 9 i Sønderborg Kirke, hvorefter Brudeparret lejede en Vogn, der førte dem til Kajnæs, og her, i Barn-domshjemmet i Grønmark, stod Brylluppet.

Det gjaldt nu om at komme til Heiligenhafen. For 10 Daler blev der lejet en Skipper med en lille Jagt, som paa tre Dage bragte det nygifte Par med deres faa Ejendele til Heiligenhafen. Her i Heiligenhafen fødtes deres ældste Søn, Carl, d. 12. December 1840.

I Sommeren 1841 blev Stillingen som Elementær-lærer ved Wilhelmineskolen i Sønderborg ledig. Grünfeld blev præsenteret og valgt. Og nu følger fire lykkelige Aar i Sønderborg. Her kommer ogsaa de to næste Sønner, Loren s og Hans, til Verden. »Det var den Gang en ret behagelig Tid i Sønderborg«, skriver Grünfeld. »Politik begyndte ganske vist at spille en lille Rolle ved Christian den Ottendes Tronbestigelse, men Modsætningerne mellem dansk og tysk var endnu ikke særlig fremtrædende. Sønderborg Sangforening blev oprettet og der blev sunget én Gang om Ugen i Skolen. Fra 8—9 blev de 4 Stemmer indøvet i 4 forskellige Klasser. Jeg skulde indøve anden Tenor i min Klasse. Fra 9—10 traadte vi saa sammen alle 4 Stemmer under Cantor Grimms Ledelse. Paa fredelig Vis veksledes der med danske og tyske Sange.«

I April 1844 blev Grünfeld kaldet til 7. Lærer ved den Kongelige Domscole i Slesvig, og til Pinse flyttede Familien til Slesvig. Det var i Grunden et ovovet Eksperiment, siger Grünfeld, at flytte en seminaristisk uddannet Lærer til et Gymnasium. Disciplinen var nok ikke den bedste. Der herskede ingen god Aand paa Skolen og der var mange slemme Dreng (böse Buben). En Dag slog én af Lærerne en Elev paa Armen med sin Stok, hvorpaa Eleven raabte: »Hvis De slaar mig én Gang til, stikker jeg Dem en Kniv i Brystet!« Dagen efter var der Inspektion af Generalsuperintendent Callisen. Da Rektoren meddelte Begivenheden for den gamle Callisen, sagde denne blot: »Totschweigen, totschweigen«.

Grünfeld havde en Del Vanskeligheder at kæmpe med, blandt andet Misundelse fra nogle af de akademisk uddannede Lærere, men han havde en god Støtte i Rektor Jungclausen, en gammel Hædersmand, en kongeligssindet »Helstatsmand«. I sin Fritid studerede Grünfeld ivrigt Latin, han vilde fremad. Disciplinen bedredes betydeligt, da der kom en Privat-Real-skole, som blev velsignet med de værste Elever.

Om Begivenhederne i 1848 fortæller han følgende:

»Ved Krigens Udbrud var det meget vel bekendt, at jeg ikke var »Slesvig-Holstener«, men at jeg som Nordslesviger havde danske Sympatier. Der skete mig dog ikke noget af den Grund, bortset fra nogle mindre betydelige Begivenheder. Uanfægtet har jeg gennemlevet alle Omvæltninger. Værst var dog Februardagene 1864. Paaskedagene 1848 var skrækelige. Vi kendte jo endnu ikke Krig (den). Det var et frygteligt Syn, fra Domkirkens Taarn at betragte Slaget ved Busdorf, hvor mange Huse stod i Flammer.«

I 1852 ansattes den danske Lærer Povelsen som Rektor ved den Kongelige Domscole. Disciplinen blev

nu stadig bedre. Som særlig dygtige Lærere fra Tiden mellem Krigene omtaler Grünfeld Blichert, som senere blev Rektor i Sorø, Neergaard, senere Rektor i Horsens, og Johannes Helms, senere Forstander for en Privatskole i København. Helms er jo særlig kendt her i Sønderjylland som Forfatter af Sangene »Søndret laa det sidste Værn hist paa Slesvigs Grund« og »Jeg elsker de grønne Lunde«.

Om de mange Genvordigheder, Familien var udsat for i 64, fortæller et Brev fra Grünfeld, dateret 22. 2. 1864, til Sønnen Carl, der var ansat som Sekretær paa Borgmesterkontoret i Aabenraa.

»Kære, gode Carl!

Endelig er jeg kommen saa vidt, at jeg kan faa sendt Dig et længere Brev. Fredag den 5. fik jeg et Brev fra Boghandler Sørensen i Aabenraa, med Bøn om at sende ham nogle telegrafiske Depecher. Om Eftermiddagen Kl. 5 sendte jeg den første Depeche, men den har han vel næppe faaet. Om Tingenes Tilstand havde jeg naturligvis ingen Anelse.

Fra Telegraf-Bureauet gik jeg som sædvanlig til Friedrichsberg og traf dér Lorenz til Hest paa Dammen. Han vilde ind og besøge os og skulde saa paa Tilbagevejen hente Vin o. s. v. til de andre Officerer. Jeg gik ind til Steens og traf her senere sammen med Lorenz. Man talte om, at Krudtet paa Møvenberg skulde være kastet i Slien, men jeg agtede ikke meget paa, hvad der blev sagt. Derimod talte man om Vaabenstilstand, og hos Svoger Schultz havde jeg hørt, at en Kaptajn fra Generalstaben om Morgenen var rejst mod Syd som Parlamentær. Kl. 9 sagde jeg Godnat til Lorenz, uden Tanke paa, at det foreløbig var sidste Gang, jeg saa ham. I Lollfuss mødte jeg de »84 Punds« fra Batteriet paa »Freiheit«. Da jeg kom hjem, havde Julius Heiberg været

der for at forberede os paa, at alle Lærere, paa Johansen nær, skulde bort. Jeg tænkte, det har vel ingen Nød, men fik dog ingen Søvn den Nat. Den næste Morgen (Lørdag) blev det snart bekendt, at hele Arméen var borte. Jeg gik straks hen til Bødker Steen, som var i Færd med at hejse sit Flag. Der var dødsstille i Byen, men snart skulde det bliive anderledes. De Dage, der nu fulgte, blev de frygteligste i mit Liv. Hos os, paa Kirkegaarden, var det dog forholdsvis roligt, og kun fra det Fjerne hørte vi Larmen. Kl. 11^{1/2} begyndte alle Klokker at ringe, Kl. 12 var Proklamationen. Jeg var i Færd med at ordne vore Sager, da kom vor Nabo, Dienhof, som i hele denne Tid har bistaaet os med overordentlig stor Venlighed, og meddelte mig, at ogsaa jeg var paa Udvisningslisten, men han havde protesteret meget energisk derimod, og saa blev mit Navn streget. Lidt efter kom to raa Fyre, vistnok fra Holm, bankede paa, og traadte ind. Huer paa Hovedet med mægtige Kokarder: »Er Adjunkt Lohse her?« (Grünfeldts Svingersøn) »Det er mig!« »Inden Klokken er 6, skal De have forladt Byen!« »Hvor skal jeg da hen?« »Det bliver Deres Sag!« »Kan De da ikke skaffe mig en Vogn og et Pas?« »Nej!« Højre om og borte var de. Onkel Schultz var ogsaa her. Jeg kunde saa blive, men det var frygteligt. Vogne var ikke til at faa. Rektor fik efter megen Besvær en, men der var ikke Plads til Neergaard og Lohse. De maatte gaa til Fods til Rendsborg, tyndt paaklædt, gennem Sneen i den mørke Nat. Du kan vel tænke Dig, hvilken Afsked det var. Lohse er saa svagelig, og vi frygtede, han skulde hente sig Døden paa denne Tur. Dog har vi nu haft Brev fra ham fra Hamborg, og senere har vi hørt, at de er kommet lykkelig over Sverige til København, og har overstaaet Rejsen godt.

Om Aftenen blev vi tvunget til at illuminere, hvis

vi ikke vilde have alle Vinduer knust. Der var et frygteligt Leben i Byen. Hos Professorinden blev der store Spektakelscener foran den laasede Dør. Natten til Mandag blev hos Onkel P e s c h k e Vinduerne slaaet ind, netop hvor en østrigsk Oberst laa og sov. Han misforstod Situationen og lod en Vagtpost staa ved Huset med Ordre til at skyde, saa snart det mindste forefaldt. Onkel P e s c h k e bliver, men har faaet sin Afsked som Senator. Jeg er ikke bleven videre forulæmpet, men mange har vist mig Venlighed og Deltagelse. Derimod er Moder bleven fornærmet paa det frygteligste. Lørdag Aften, da H a n s var kommen hjem, kom D i e n h o f og bad Moder, om hun ikke vilde komme med og hjælpe til paa Lasaretet paa Bispegaarden. Der holdt en lang Række Vogne med Saarede, og der var Mangel paa alt. Moder bragte Saft o. s. v. og blev, sammen med Hans, til langt ud paa Natten. Hun gjorde, hvad der stod i hendes Magt, hvilket de Tilstedeværende ogsaa fuldtud anerkendte. Da hun næste Morgen igen gik derhen, traadte en raa Karl hen til hende og raabte: »Vil De se at komme bort! De er en Forræder! De har en Søn i den danske Armé«. Dette fandt dog almindelig Indignation, men vi besluttede dog, at Moder ikke mere skulde gaa paa Lasareterne. Moder havde ogsaa nok at gøre i Huset med den sindssyge Professorinde. Det var den 13., hun blev sindssyg, hun mente man havde villet forgive hende, og Dagen efter løb hun bort til Kancelliraad Knudsen, men kom dog senere igen.

I Flensborg talte jeg bl. a. med »Oversachwalteren«. Der er alle Embedsfolk blevet og har afgivet Erklæringen. Haaber snart at høre fra Dig.

Din Dig elskende

F a d e r. «

Efter Overgangen til Als besøgte Grünfeld Dybøl. De ødelagte Skanser og de mange Ruiner i Sønderborg gjorde et meget stærkt Indtryk paa ham. Han omtaler ogsaa den kolossale Bro ved Østerby, hvorfra Tropperne blev indskibet.

Den 15. Marts 1865 fejrede Grünfeld og Hustru deres Sølvbryllup. Hustruen var allerede da svagelig. Hun døde den 3. Januar 1878 efter lang Tids Sygdom, dybt begrædt af hele Familien. I Ægteskabet var der 4 Sønner og 1 Datter. Den ældste Søn, Carl Andreas Wilhelm Grünfeld, studerede slesvigsk Ret i København. Han fik Ansættelse paa Borgmesterkontoret i Slesvig og senere paa Aabenraa Borgmesterkontor. Han døde som Herredsfoged i Tønder i 1883. Hans Hustru, Anna Siemsen var fra Rejkjavik. Der var to Døtre, Sigrid og Catharina Grünfeld. Hans Enke flyttede til Slesvig, hvor hun døde i 1933.

Den næste Søn, Lorenz Johann Peter Grünfeld, født 1842 i Sønderborg, besøgte den kongelige Domscole, blev senere Officersaspirant og stod i 1864 som Adjutant ved 20. Bataillon ved Dannevirke. Han blev senere Jernbane-Ingeniør. I 1878 var han Leder ved Bygningen af en Jernbane ved den hollandske Grænse. Her paadrog han sig en Brystsygdom, som endte med Døden Langfredag 1878. Han var gift med Maria Møllerup fra Roskilde, som døde nogen Tid før sin Mand i Waldeck. Deres eneste Søn Rolf kom efter Moderens Død til Bedsteforældrene i Slesvig og blev senere adopteret af Grünfelds yngste Søn, der var Læge i København. Han studerede Theologi og var fra 1900—1906 Lærer ved Esbjerg Realscole, fra 1906—1912 Sognepræst i Skibild, fra 1912—1922 residerende Kapellan ved Esajaskirken i København, og fra 1922 Sognepræst ved Hans Egede Kirken i København. Han var gift med

Hilda Brandt, Datter af Grosserer Jens C. Brandt og Hustru f. Schrøder. De døde begge i 1931. En Søn, Lorenz Frederik Brandt Grünfeld er Sekretær i Finansministeriet.

Grünfelds 3. Søn, Hans Peter Hansen Grünfeld, født i Sønderborg 1844, blev, da han var to Aar adopteret af sin Moders Fætter, Toldkontrollør Casper Lähne i Flensborg. Han kom efter sin Konfirmation i Lære hos Fabrikant Nagel i Slesvig og blev senere gift med Valborg Sønnichsen fra Ensted. Familien rejste til Amerika i 1883, hvor Manden fik en Stilling som Tegner paa en Fabrik i Chicago. Han døde allerede i 1889.

Hans Enke lever endnu i bedste Velgaaende i Los Angeles hos Sønnen Casper, der er en i Amerika berømt Billedhugger. Han har særlig gjort sig fortjent ved Los Angeles kunstneriske Udsmykning. En pragtfuld Fontæne i en af Byens Parker er hans Værk, og ved en moderne Pragtbygning, som der næppe findes Mage til i Europa, »New Los Angeles City Hall«, var det Casper Grünfeld, der skabte de mange kunstneriske Reliefer i Sten og Bronze. Han besøgte Tyskland i 1923 og var da ogsaa paa Als. Hans gamle Mor besøger jævnlig sine Døtre, der er gift, en i Chicago og en i Ohio, og hun benytter da Flyvemaskinen, som hun er meget begejstret for.

Den 4. Søn, Friedrich Christian Heinrich Grünfeld, studerede Medicin i København, blev Reservelæge ved Kommunehospitalet og avancerede til Overlæge og Professor ved St. Johannes Stiftelsen (nu Københavns almindelige Hospital). Han, der altid havde været Ungkarl, giftede sig faa Dage før sin Død med Frøken Marie Olesen, Datter af Etatsraad Olesen, København.

Han døde i 1911. Datteren, Anna Cathrine Caroline Grünfeld, blev tidligt forlovet med Ad-

junkt ved Domsolen, Otto Lohse, fra Husum. Denne blev efter sin Udvisning i 64 Adjunkt ved den lærde Skole i Aarhus, og her blev det unge Par gift. Ægteskabet varede dog ikke længe. Hustruen blev syg. Et Vinterophold ved Genfersøen bragte ingen Bedring, og paa Hjemturen døde hun hos sine Forældre i Slesvig. Lohse giftede sig ikke igen. Han blev senere Overlærer i Horsens.

I Tredserne begyndte Grünfeld sin omfattende Foredragsvirksomhed. Ialt har han holdt 135 forskellige Foredrag, deraf blev de fleste holdt i Slesvigs Borgerforening, som ogsaa i 1882 udnævnte ham til Æresmedlem. Emnerne var følgende: Fysik og Kemi, det Foucaultske Pendulforsøg, Astronomi, Jordens Udviklingshistorie, Nutids Opfindelser, Tysklands fysiske Geografi, Nordpolsfarer, Kulturhistorie, Spiritisme, Friedrich Wilhelm I., Dronning Luise, Studenterliv i det 16.—18. Aarhundrede, Nordens Lande og Folk i det 16.—18. Aarhundrede, Danmarks Historie, Pestalozzi, Pastor Lorenz Nissen, Kajnæs, Nansens Grønlands-Ekspedition, og andre. Foredragene blev holdt, foruden i Slesvig, i Flensborg, Sønderborg, Aabenraa, Frederiksstad, Ulsnis, Holmühle, Freja, Silberstedt, Kajnæs, Skovby, Høruphav, Vojens.

En Gang holdt Grünfeld efter Anmodning derom to Foredrag i Vojens. Dette fremkaldte et heftigt Angreb i »Flensburger Norddeutsche Zeitung« og andre tyske Aviser. Grünfelds Svar var følgende:

»I December blev jeg af en Bekendt i Nordslesvig opfordret til at holde to Foredrag i en Foredragsforening i Vojens. Da jeg agtede at besøge min Svigersøn, Overlærer Lohse i Horsens, kunde jeg meget godt holde et Foredrag i Vojens paa Henrejsen og et paa Tilbagerejsen. Jeg gjorde mig ingen Tanker derved og blev derfor meget overrasket, da jeg hørte om Angrebet i »Flensburger Norddeutsche Zeitung«.

Jeg tror ikke, at ~~Indholdet~~ af mine Foredrag kunde vække nogetsomhelst Anstød. Maaske kunde det bebrejdes mig, at jeg ofte valgte Emner af Danmarks Historie. Jeg maa dog bemærke, at jeg ogsaa har holdt Foredrag over Tysklands fysiske Beskaffenhed, tysk Kulturhistorie, og at jeg nylig holdt to Foredrag over Friedrich Wilhelm I. og Dronning Luise.

Jeg skal desuden tillade mig at bemærke følgende: Jeg er født paa Øen Als. Mit Modersmaal er det danske. Jeg elsker dette. Fra min Barndom har jeg holdt Danmark for mit Fædreland. Seminariedirektør Bahnsen i Tønder lærte i min Tid Danmarks-historien som Fædrelandshistorie. Da Krigen brød ud i 1848, havde jeg som enhver ærlig Nordslesviger danske Sympatier. Men jeg er tysk uddannet, har kun virket ved Skoler med tysk Undervisningssprog og har stedse næret venligt Sindelag mod Tyskland. Jeg har altid røgtet mit Hverv udfra Ordet: »Skomager, bliv ved din Læst«. Derfor blev jeg heller ikke udvist med de danske Lærere i 1864, men kort efter blev jeg udnævnt til Æresmedlem af Slesvigs Borgerforening.«

Grünfeldts stadige Ønske var en 3-aarig Ferie, som han vilde benytte til sin videre Uddannelse i sit Yndlingsfag, Mathematik, ved Københavns Universitet. I Sommeren 1845 havde han Audiens hos Kongen paa Øen Før. Hans Ansøgning blev dog ikke bevilliget, trods det at den var ledsaget af en varm anbefaling af Professor Scherck i Kiel. I 1846 forfattede han to Afhandlinger om Mathematik og indgav for anden Gang Ansøgning om Ferie, men fik atter Afslag. Først i 1851 blev der meddelt ham et halvt Aars Ferie til at gøre videnskabelige Studier ved Københavns Universitet. Han studerede her Mathematik og Astronomi og bestod derpaa en Eksamen (Colloquium) for tre Professorer, og fik et Vidnesbyrd, hvori det

hed, at »han var fuldtud i Besiddelse af de Kundskaber, der gjorde ham egnet til at lede Undervisningen i højere Skoler.« Vidnesbyrdet var undertegnet af Forchhammer, Adolf Steen, C. Holten. Nu var Vejen aaben for yderligere Avancement, og et Par Aar senere opnaaede Grünfeld da ogsaa at blive Overlærer ved den Kongelige Domscole. Havde der før været en Del Misundelse fra andre Læreres Side, høstede han nu fuld Anerkendelse fra alle Sider. Han udgav flere Lærebøger, som fik stor Udbredelse. Særlig hans Regnebøger blev berømt, baade i Danmark og Tyskland, og de er ofte bleven benyttet som Grundlag af senere Tidens Regnebogsforfattere.

Et særligt Kapitel i Grünfelds Virksomhed danner det Foucaultske Pendulforsøg. Den franske Astronom Foucault opdagede i 1851, at man ved et simpelt Pendulforsøg kan gøre Jordens Akse-drejning anskuelig. Eksperimentet vakte uhyre Opsigt Verden over og Grünfeld interesserede sig levende derfor. »Det maa jeg ogsaa prøve«, sagde han straks. En Mekaniker og en Tandlæge, som begge interesserede sig for Sagen, hjalp ham. En Blykugle paa 40 Pund blev i en tynd Staaltraad hængt op i Domkirkens Taarn, saa den naar omtrent til Jorden. Med et Stykke Sejlgarn bindes Kuglen fast til Væggen, til den er fuldstændig i Ro. Traaden brændes saa over og Pendulet giver sig til at svinge. Er der nu anbragt en fin Spids paa Kuglens Underside og derunder noget fint Mel, som Naalen kan ridse i, vil man se det Særsyn, at der i Løbet af nøjagtig 24 Timer er dannet en Stjerne i Melet — Pendulet har svinget i sammen Retning, mens Jorden har drejet sig.

Grünfeld udførte Forsøget over hundrede Gange, ofte for store Forsamlinger, i Domkirken, senere ogsaa i Sønderborg Kirke, Kajnæs Kirke og andre Ste-

der. I 1891 skænkede han Kuglen med Tilbehør til Kajnæs Kirke.

Den 9. April 1869 fejrede Grünfeld sit 25 Aars Jubilæum som Lærer ved den Kongelige Domskole, Dagen efter at hans ældste Søn, Herredsfogden i Tønder, holdt Bryllup. Det var endnu ikke hændt, at en Lærer havde virket i 25 Aar ved Skolen, og Dagen blev en enestaaende Festdag og Glædesdag for den afholdte Skolemand. Lykønskninger og Gaver strømmede ind fra nær og fjern, og ved en Banket i det Ravenske Hotel bragte Lærere, Elever og Venner Jubilaren Hyldest paa Hyldest.

Grünfeld virkede endnu 10 Aar ved Skolen. I 1879 søgte han sin Afsked paa Grund af Sygdom. Han led af Nervøsitet og Søvnløshed. Efter sin Afsked lod han sig indlægge paa Hospitalet i København, hvor hans yngste Søn var ansat som Læge, og genvandt ogsaa efter nogen Tid Sundheden, saa han kunde genoptage sin Virksomhed som Foredragsholder og Udgiver af Skolebøger.

I sine sidste Aar droges Grünfeld ofte til sin Hjemstavn Kajnæs. Han opholdt sig da gerne hos Degnens, først hos Degn Hansens og senere hos Degn Schmidts. Vi, der gik i Sønderby Skole først i Halvfemserne, husker ham endnu som den milde Olding, der ofte viste sig i Skolestuen. Han havde da gerne nogle Godter med til de mindste af Børnene. I 1891 var der Provstevisitats paa Kajnæs og Grünfeld deltog i den efterfølgende Middag i Præstegaarden. Her talte Provst Reuter for Grünfeld, som det lærdeste og dygtigste Menneske, der var udgaaet fra Kajnæs, og Grünfeld holdt en Tale, som han betegner som sin Afsked med Hjemstaven. Han udtalte heri bl. a.: Det er nu over 70 Aar, siden jeg som lille Dreng blev overgivet min Bedstefader Peter Jørgensen, Degnen i Sønderby. Her gik jeg i Skole.

her legede jeg med de andre Børn, og herfra vandrede jeg til Grønmark til mine kære Forældre. Om Sommeren hjalp jeg i Marken eller jeg vogtede Køer. I hine lykkelige Aar anede jeg ikke, at jeg i den høje Alder af snart 80 Aar igen skulde opleve lykkelige Dage her og være i Stand til at efterlade et Produkt af mine videnskabelige Arbejder her. Jeg er dybt rørt, naar jeg tænker tilbage paa hine lykkelige Tider, da jeg hver Søndag stod ved min Bedstefaders Side i Degnestolen, som endnu er mig hellig, naar jeg tænker paa den Tid, da jeg forlod min Hjemstavn, da min døende Fader paa min Fødselsdag gav mig det Valgsprog »Sandhed og Ret« med paa min Levevej, naar jeg tænker tilbage paa den lange Række af Aar med deres Glæder og Sorger, naar jeg med Taknemlighed tænker paa den store Lykke, Skæbnen har berørt mig, idet det er lykkedes mig fremfor alle mine Seminariekammerater at arbejde mig frem til Overlærer ved et Gymnasium.

Det har altid været min største Glæde at besøge mit kære Kajnæs, hvor jeg især i de sidste 8 Aar ofte har haft længere Tids Ophold og altid er blevet modtaget paa det hjerteligste. De allerfleste af mine Familiemedlemmer, Venner og Bekendte fra min Barndom er gaaet hjem, og kun faa af de nulevende kender jeg. Mangt og meget er forandret siden da. Sæder og Skikke var den Gang enkelte, alle gik i hjemmegjort Tøj, og hvad der var i Behold af Nationaldragter er nu forsvunden, og Luksusen tiltager stadig. Breve og Aviser blev afleveret paa forskellige Steder, hvor de ofte blev liggende i ugevis. Der holdtes kun en eneste Avis, Hempels Avis, som udkom i Odense to Gange om Ugen. Den holdtes af Præsten, Degnen og min Fader. Lærerstanden stod i enhver Henseende paa et lavt Trin. Den var daarligt lønnet og lidet paaskønnet. Mange Lærere, som f. Eks. min

Bedstefader, havde uden nogen Forberedelse ombyttet Ploven med Skolescepteret. Hans Ortografi gik da heller ikke videre, end at han skrev Hovedord lille og Gerningsord stort. Ved Kirkevisitationer blev han nok budt med til Middag, men maatte sidde sammen med Kuskene i Borgestuen.

Idet jeg nu, maaske for Livet, tager Afsked fra min Hjemstavn, vil jeg bringe alle de brave Beboere paa Halvøen en hjertelig Tak for al den Godhed og Venlighed, som ved saa mange Lejligheder er vist mig, vil jeg ønske, at det fremdeles maa gaa Dem vel, og at De stedse vil bevare et venligt Minde om mig.«

Grünfeldts største Betydning ligger utvivlsomt i Udgivelsen af sine Regnebøger. I 1853 udgav han de tre første Regnebøger: Regnebog for Elementærskolen, Regnebog for Folkeskolens Mellem- og Overklasse, første og anden Del. Regnebøgerne udkom baade paa Dansk og Tysk, og de blev benyttet baade i Danmark og i store Dele af Tyskland. I 1870 udgav han »Elementarcursus i Arithmetik«, i 1872 »Lærebog i Arithmetik«, og i 1873 »En Samling methodisk ordnede Opgaver til Benyttelse ved Undervisning i Arithmetik«.

»Schleswig-Holsteinische Schulzeitung« skrev bl. a.: Grünfeldts Regnebøger har forlængst fundet sig en ærefuld Plads blandt de her indførte Regnebøger. De Elever, som har gennemgaaet Grünfeldts Regnebøger og tilegnet sig dem, kan trøstigt afgive Skolen til Livet.

»Evangelischer Volksbote«: Den i sin Hjemstavns Provins som Arithmetiker og Regnelærer højt anskrevne Forfatter har i dette Skrift opbygget den Bro Sten for Sten, som fører fra Regning med sædvanlige Tal til den egentlige Arithmetik. Man ser i dette Arbejde baade den dygtige Methodiker og den lærde Arithmedikus.

»Thyringische Volkszeitung«: Dette, synligt af Skolepraksisen udgaaede Skrift, hører i sin Art til de bedste og kan stærkt anbefales.

»Itzehoer Nachrichten« (1872, Nr. 39): Under denne Titel har den ihærdige og anerkendt dygtige Forfatter Grünfeld leveret en Bog, som efter Indhold og Anordning utvivlsomt kan sidestilles med det bedste paa dette Omraade. Ikke alene fordi vi kun kender »gediegene« Arbejder fra nævnte Forfatter, men ogsaa fordi Værket er omarbejdet fire Gange og Stoffet er praktisk gennemprøvet mange Gange.

Om en i 1867 udgivet Lærebog i Geografi skriver den kendte og berømte Skolemand Schlichting i Kiel: Grünfeld har forlængst vundet sig et Navn. I Hessiske, Sachsiske og Wyrtembergske Skoleblade er denne Bog stærkt anbefalet. Den fysikalske og matematiske Geografi er fremstillet overordentlig klart og enkelt. Ogsaa Beskrivelsen af Lande og Stater er udført godt og maalbevidst, saa Bogen er meget vel egnet til at understøtte Læreren i sin Undervisning.

Der kunde nævnes mange flere rosende Udtalelser om Grünfelds Skolebøger.

Om Grünfelds Foredragsvirksomhed skriver »Kieler Zeitung« af 22. Januar 1886: Vi benytter Lejligheden til at udtale, at Overlærer Grünfeld i en Aarrække med stor Tjenstvillighed og Uegennytte har søgt i snævre og videre Kredse at udbrede Kendskab til Naturvidenskaben, at han har udvist ualmindelig Interesse for sit Fag, at han behersker sit Stof paa mere end almindelig Vis og derfor altid forstaar at træffe et godt Udvalg, at hans Foredrag udmærker sig ved stor Klarhed, Varme og Livlighed, og at han forstaar paa en sjælden Maade at gøre en Genstand populær og forstaaelig og derfor fængslende for Tilhørerne. Borgerforeningen er, som det ogsaa fremhæves af Formanden, paa Grund af Grünfelds Foredrag i de senere

Aar gaaet stærkt fremad og Besøget paa Møderne har stadig taget til.

Den 14. Marts 1882 blev Grünfeld enstemmigt udnævnt til Æresmedlem af Borgerforeningen, og der blev overrakt ham et pragtfuldt Æresdiplom. Om denne Begivenhed skriver »Schleswiger Nachrichten« af 15. Marts 1882 følgende, efter først at have bragt et Referat af Grünfelds Foredrag om Polarforskning: »Nu tog Formanden, Heir H. Dethlefsen, Ordet, for at meddele Grünfeld, at Borgerforeningen havde udnævnt ham til Æresmedlem og nu vilde overrække ham et Æresdiplom. Han udtalte, at Overlæreren allerede havde holdt 24 Foredrag i Borgerforeningen (det er indtil 1891 blevet til 3 Gange 24). I Anerkendelse af Deres store Fortjeneste — her vendte han sig direkte til Overlæreren — har Borgerforeningen besluttet at udnævne Dem til Æresmedlem, og har endvidere, for at give Dem et blivende Minde om denne Æresbevisning, ladet fremstille et kunstnerisk Æresdiplom. Til-lader De, at jeg overrækker Dem samme. Maatte den Almægtige endnu i mange Aar bevare Dem legemlig og sjælelig sund, og maatte De ret ofte have Deres Glæde ved det af os i Taknemlighed stiftede Æresminde! Bliv fremdeles vor Forening et trofast Medlem og glæd os ogsaa i Fremtiden med Deres værdifulde Foredrag.

Men Dem, mine ærede Tilhørere, beder jeg om at rejse jer og istemme Raabet »Længe leve vort Æresmedlem, Herr Overlærer Grünfeld«. Forsamlingen istemte Raabet med Begejstring. Overlærer Grünfeld takkede, synlig bevæget. Den store Ære havde glædet ham i hans inderste Sjæl, saa han regnede denne Dag til en af de skønneste i sit Liv. Endnu en Gang takkende gav han Udtryk for det Hjertensønske, at Borgerforeningen endnu længe maatte

virke til Gavn og Glæde for Byen Slesvig og dens ærværdige Borgerskab.

Paa Grünfelds 75-aarige Fødselsdag, den 6. September 1888, blev han udnævnt til Æresmedlem af den pædagogiske Forening og der blev overrakt ham et pragtfuldt Æresdiplom, udført af Gymnasielærer Ter-no. Samme Lærer lever endnu i Slesvig som 85-aarig Pensionist.

Grünfeld stod i venskabelig Brevveksling med mange af Tidens betydende Mænd, deriblandt Nordmanden Fridtjof Nansen, af hvis Værker han udgav nogle folkelige Skrifter paa Tysk, med Etatsraad Augustin Gamél, København, som gav store Summer til Nansens Ekspeditioner, med Præsidenten for den tyske Polar-Kommission, Herr Niemayer, Hamborg, med Generalfeldmarskal Manteuffel, og mange andre.

Under sit Ophold paa Kajnæs skrev Grünfeld i Sønderby Skolechronik den 1. Juni 1891:

»Des Menschen Leben währet siebenzig Jahre. Dieses Alter habe ich nun bald um acht Jahre überschritten. Ich muss mich also zum Abzug rüsten und spreche den herzlichsten Wunsch aus für das Wohlergehen der braven Bewohner der Halbinsel und ganz besonders meiner Familienmitglieder und Freunde.«

Grünfeld døde den 9. November 1893, 80 Aar gammel. Han blev stedt til Hvile paa den gamle Kirkegaard ved Schubustrasse, hvor saa mange af hans Kære hviler. Kirkegaarden benyttes ikke mere, men er omdannet til Park.

H. P. H. Grünfeld var uden Tvivl, som Provst Reuter udtrykte det, »det lærdeste og dygtigste Menneske, som nogensinde er udgaaet fra Kajnæs«. Han har, som ingen anden, kastet Glans over Kajnæs-Navnet. Og derfor skal ogsaa hans Minde stedse bevares her paa vor lille Halvø, som altid stod hans Hjerte saa nær.

